

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՏԱՐՏԱԾ ԷԿՈՐԱՄԱԿԱՐԳԻ ԲԱՂԱԴՐԻԻՉԱՅԻՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ*

ՀՏԴ 338.2

10.52063/25792652-2022.3.14-204

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԱՐՇԱԿՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի
տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
կառավարման և գործարարության ամբիոնի ասպիրանտ,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
gristine.arshakyan@ysu.am

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել Հայաստանում գործող ստարտափ-Էկոհամակարգի ներկա վիճակն ըստ առանձին Էկոհամակարգային բաղադրիչների, գնահատել Էկոհամակարգի զարգացածության աստիճանը, ինչպես նաև վեր հանել այն Էկոհամակարգային խնդիրները, որոնք խոչընդոտում են Էկոհամակարգի հետագա զարգացմանը և թույլ չեն տալիս ստարտափ ընկերություններին ունենալ անհրաժեշտ աջակցություն Էկոհամակարգի կողմից:

Աշխատանքի խնդիրն է Էկոհամակարգի առանձին բաղադրիչների ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտված խնդիրները վերլուծել և դրա հիման վրա մշակել առաջարկություններ, որոնք կօգնեն հաղթահարել նշված խնդիրները և նպաստել հայկական ստարտափ Էկոհամակարգի հետագա զարգացմանը:

Կատարված ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ չնայած հայկական ստարտափ Էկոհամակարգը կայուն շարունակական զարգացում է ապրում, Էկոհամակարգում դեռևս առկա են զարգացման խոչընդոտներ և խնդիրներ, և ի հակակշիռ առաջատար ու զարգացած ստարտափ Էկոհամակարգերի՝ այն, այնուամենայնիվ, թույլ է զարգացած: Բացահայտված խնդիրներն առավելապես առնչվում են ստարտափ ընկերությունների կողմից բարձր արժեքով արտադրանք ստեղծելուն, Էկոհամակարգում ստարտափ-ձեռնարկատիրության մշակույթի ոչ բավարար չափով տարածվածությանը, բուհական ծրագրերի անհամապատասխանությանը և բարձր որակավորմամբ մասնագետների պակասին, ֆինանսավորմանը: Հոդվածում ներկայացվում են առաջարկություններ նշված խնդիրների լուծման ուղղությամբ, որոնք կօգնեն բարձրացնել Էկոհամակարգի արդյունավետությունը, մասնավորապես կխթանեն ստարտափ ձեռնարկատիրությունը երկրում, գիտահեն գաղափարների և դրանց հիման վրա ստեղծվող ստարտափ ընկերությունների ձևավորումը, կնպաստեն ստարտափ ընկերություններին հատկացվող ֆինանսավորման ավելացմանը և բարենպաստ միջավայր կստեղծեն ստարտափ ընկերությունների գործունեության համար:

Հիմնաբառեր՝ ստարտափ Էկոհամակարգ, ստարտափ ընկերություններ, ստարտափ ինկուբատորներ, արքստերացիոն ծրագրեր, վենչուրային կապիտալի ներդրում, տնտեսական աճ, նորարարության խթանում:

* Հոդվածը ներկայացվել է 12.08.2022թ., գրախոսվել՝ 07.10.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.10.2022թ.:

Ներածություն

Հաջողված ստարտափ ընկերություններ ունենալու համար կարևոր է զարգացած ստարտափ-Էկոհամակարգի առկայությունը, որն օգնում է ստարտափ ընկերություններին հաղթահարել խոչընդոտները՝ տրամադրելով նրանց անհրաժեշտ խորհրդատվություն, մասնագիտական և ձեռնարկատիրական հմտությունների զարգացման հնարավորություններ, մատչելի ֆինանսավորում, աշխատանքային տարածքներ և համագործակցության հարթակներ ու միջոցառումներ: Չարգացած ստարտափ Էկոհամակարգերը ոչ միայն խթանում են նորարարությունը, այլև նպաստում են ձեռներեցական մշակույթի տարածմանը, տաղանդների ներգրավմանն ու գիտելիքի փոխանակմանը:

Հայաստանում գործող ստարտափ-Էկոհամակարգը զգալի աջակցություն է ցուցաբերում ստարտափ ընկերություններին՝ նպաստելով նրանց առաջխաղացմանն ու հաջող գործունեությանը, ինչի մասին վկայում են վերջին տարիներին հայկական ստարտափ-Էկոհամակարգում գրանցված հաջողությունները, այդ թվում՝ տեղական նոր վենչուրային ֆոնդերի ստեղծումը, առաջին հայկական «միաեղջյուր»¹ ընկերության ի հայտ գալը, պետության կողմից աջակցող ծրագրերի իրականացումը և այլն:

Հայկական ստարտափ Էկոհամակարգի դերը ստարտափ ընկերությունների զարգացման և խոչընդոտների հաղթահարման գործում վերլուծելու համար կարևոր է ուսումնասիրել Էկոհամակարգի ներկա վիճակը և նրա առանձնահատկությունները, պարզել Էկոհամակարգի զարգացածության աստիճանը, ինչպես նաև վեր հանել այն Էկոհամակարգային խնդիրները, որոնք խոչընդոտում են Էկոհամակարգի հետագա զարգացմանը և թույլ չեն տալիս ստարտափ ընկերություններին ունենալ անհրաժեշտ աջակցություն Էկոհամակարգի կողմից:

Այդ նպատակով հողվածում ուսումնասիրվում են ստարտափ-Էկոհամակարգերի առանձին բաղադրիչները և դրանց ազդեցությունը ստարտափ-ընկերությունների գործունեության վրա: Պահանջվում է Հայաստանում գործող ստարտափ-Էկոհամակարգի ներկա վիճակն ըստ առանձին Էկոհամակարգային բաղադրիչների և ներկայացվում են զարգացման խոչընդոտները:

Հայաստանի ստարտափ Էկոհամակարգը

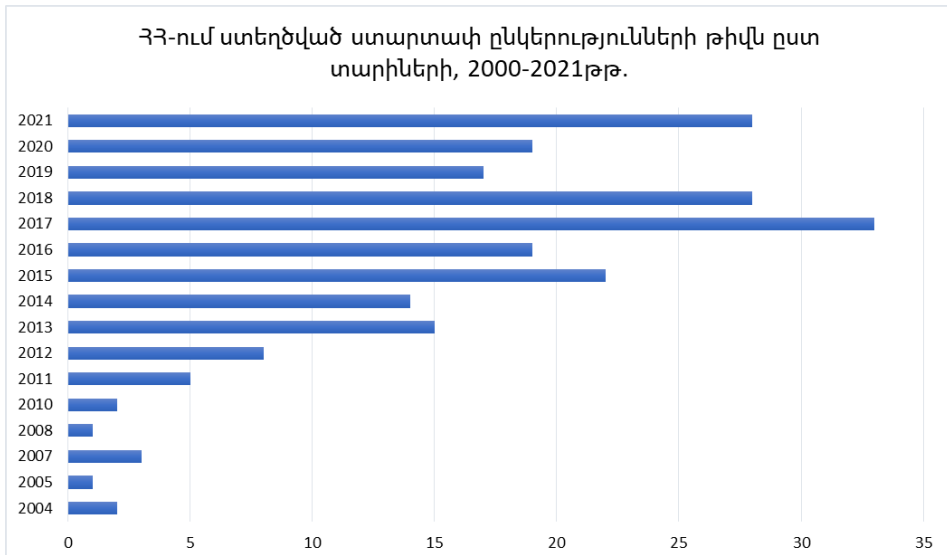
Հայաստանում ստարտափ ընկերություններ սկսել են ստեղծվել դեռևս 2004թ.-ին, (Arzumanyan) երբ գոյություն չունեին հստակ ձևավորված ստարտափ Էկոհամակարգ, պակասում էին համապատասխան ենթակառուցվածքները: Աջակցող կազմակերպությունների թիվը խիստ սահմանափակ էր (գործում էին միայն մեկ բիզնես-ինկուբատոր և երկու տեխնոպարկ), չկային արքայապետի ծրագրեր, ներդրում կատարող վենչուրային կապիտալի հիմնադրամներ և բիզնես-հրեշտակների ցանցեր: Այնուամենայնիվ, այդ ժամանակահատվածում ստեղծված որոշ ստարտափ ընկերություններ կարողացան մուտք գործել միջազգային շուկաներ և հասնել հաջողության, ինչը սկիզբ դրեց Հայաստանում ստարտափ-Էկոհամակարգի ձևավորմանը:

Էկոհամակարգն ավելի կայուն առաջընթաց սկսեց գրանցել, և ավելի մեծ թվով ստարտափ ընկերություններ սկսեցին ստեղծվել 2014 թվականից, երբ Հայաստանում բացվեց առաջին վենչուրային կապիտալի հիմնադրամը՝ «Գրանատուս Վենչուրսը»: Այդ ժամանակվանից հայկական ստարտափ Էկոհամակարգն ավելի բուռն զարգացում ունեցավ, քանի որ վենչուրային հիմնադրամի բացմանը հաջորդեց տեխնոլոգիական կենտրոնների բացումը նաև Հայաստանի այլ մեծ քաղաքներում (Գյումրի,

¹ «Միաեղջյուր» են համարվում այն ստարտափ ընկերությունները, որոնց գնահատված արժեքը գերազանցում է 1 մլրդ ԱՄՆ դոլարը:

Վանաձոր)՝ իրթանելով մարզային բնակչության ներգրավվածությունը տեխնոլոգիական ստարտափ ձեռնարկատիրության ոլորտում:

Չուգահեռաբար ձևավորվող բիզնես-հրեշտակների ցանցերը (BANA, AICA, STAN), տարբեր ինկուբացիոն և արքելերացիոն ծրագրերը, մատչելի աշխատանքային տարածքներ առաջարկող ենթակառուցվածքների ցանցի ընդլայնումը, ինչպես նաև ավելի մեծածավալ միջոցառումների կազմակերպումը, որոնցում ներգրավված են միջազգային հեղինակություն ունեցող մենթորներ, խորհրդատուներ, ներդրողներ, նպաստեցին նրան, որ Հայաստանում ստեղծվող ստարտափ ընկերությունների թիվը տարեցտարի աճեց (տե՛ս Գծապատկեր 1) և շարունակում է աճել, ինչը մի կողմից՝ արդյունք է Էկոհամակարգի զարգացման ու բարենպաստ ազդեցության, մյուս կողմից՝ նպաստում է Էկոհամակարգի զարգացմանն ու ընդլայնմանը:



Գծապատկեր 1. ՀՀ-ում ստեղծված ստարտափ ընկերությունների թվի աճն ըստ տարիների, 2000-2021թթ. Աղբյուր՝ կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ստարտափ-ընկերությունների թվի վերաբերյալ առանձին կայքերում առկա տեղեկությունների հիման վրա:

Գծապատկեր 1-ում պատկերված է Հայաստանում ամեն տարի ստեղծվող ստարտափ ընկերությունների թիվը՝ սկսած 2004 թվականից, որում երևում է, որ համեմատաբար ավելի մեծ թվով ստարտափ ընկերություններ սկսել են ձևավորվել 2017-2018 թվականներին, մինչդեռ 2020 թվականից նոր ստարտափ ընկերությունների ձևավորման տեմպը որոշ չափով նվազել է՝ կազմելով տարեկան մինչև 30 ընկերություն: Եթե հաշվի առնենք նաև այն հանգամանքը, որ ըստ միջազգային ուսումնասիրությունների՝ ստարտափ ընկերությունների մոտ 90-95%-ը սովորաբար ձախողվում է (Carmen), կարելի է համարել, որ Հայաստանում տարեկան ստեղծվող ստարտափ ընկերությունների թիվը այնքան էլ մեծ չէ ստարտափ Էկոհամակարգի զարգացման համար:

Բացի այդ, Հայաստանում ներկայացված չեն վերազգային ընկերությունների մասնաճյուղեր, որոնք կնպաստեին երկրում ստարտափ ձեռներեցության զարգացմանը, հմտությունների զարգացմանն ու փորձի փոխանակմանը: Որոշակի ակտիվություն է նկատվում 2022 թվականի առաջին կիսամյակում, քանի որ Հայաստանում մի քանի խոշոր միջազգային SS ընկերություններ հիմնեցին իրենց ներկայացուցչությունները, այդ թվում՝ Samsung-ի նորարարական կամպուսի

բացումը Դիլիջանում և այլ խոշոր նորարարական ու արդյունաբերական թաղամասերի հիմնումը Հայաստանի տարբեր մարզերում (հնվեսթ ին ԷյԷԿ):

Էկոհամակարգի կայացածության կարևոր գործոններ են նաև Էկոհամակարգում «միատեղյուր» ընկերությունների առկայությունը, ինչպես նաև հաջող ելքեր¹ գրանցած ընկերությունների առկայությունը: 2021 թվականի վերջին «Փիքսարթ» ընկերությունը, ներգրավելով 130 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրում, հատեց 1 մլրդ ԱՄՆ դոլար արժողության շեմը և դարձավ առաջին հայկական «միատեղյուր» ստարտափ-ընկերությունը (Թոսունյան): Սա կարևոր իրադարձություն էր ստարտափ Էկոհամակարգում, քանի որ ընկերության «միատեղյուր» դառնալու հանգամանքը կարևորեց ու որոշակի ճանաչելիություն բերեց հայկական ստարտափ-Էկոհամակարգին: Համեմատության համար նշենք, որ տարածաշրջանի երկրներից Վրաստանը, Իրանը և Ադրբեջանը դեռևս չունեն «միատեղյուր» ընկերություններ, իսկ Թուրքիան 2021 թվականից ունի երկու միատեղյուր ընկերություն (Թոսունյան): Ելքերի առումով Հայաստանը դեռևս չունի Հայաստանի կամ միջազգային ֆոնդային բորսաներում ցուցակված ստարտափ ընկերություններ, իսկ գնման և ձեռքբերման գործարքների մասին հրապարակված տեղեկություններ առկա չեն:

Չնայած որոշ հայկական ստարտափ ընկերությունների՝ միջազգայնորեն գրանցած լուրջ հաջողություններին, պետք է այնուամենայնիվ արձանագրել, որ գլոբալ լուծումներ մշակող և միջազգային շուկաներ մուտք գործած ստարտափ ընկերությունների թիվը խիստ փոքր է, ինչը չի նպաստում Էկոհամակարգի առավել արագ և կայուն զարգացմանը:

Յուրաքանչյուր տարի ստարտափ Էկոհամակարգերի զարգացվածության վարկանիշային գնահատում է իրականացնում «StartupBlink» ընկերությունը՝ կատարելով աշխարհի 100 երկրների և 1000 քաղաքների ստարտափ Էկոհամակարգերի տվյալների վերլուծություն: Գնահատման համար հիմք է ընդունվում երեք կարևոր չափանիշ՝ ստարտափ Էկոհամակարգի քանակական ցուցանիշը, թե քանի ստարտափ ընկերություն և աջակցող կազմակերպություն է գործում Էկոհամակարգում, որական ցուցանիշը՝ ինչպիսի արժեք են ստեղծում գործող կազմակերպություններն իրենց Էկոհամակարգի համար, ինչպես նաև գնահատվում է առկա գործարար միջավայրի նպաստավորությունը ստարտափ ընկերությունների զարգացման համար: Ըստ «StartupBlink» ընկերության 2022թ. «Ստարտափ Էկոհամակարգերի գլոբալ համաթվի» ցուցանիշների՝ Հայաստանը ստարտափ Էկոհամակարգերի վարկանիշային աղյուսակում զբաղեցնում է 60-րդ տեղը՝ բարելավելով իր դիրքերը 5 կետով նախորդ տարվա համեմատ (Global Startup Ecosystem Index 2022 217): Ըստ զեկույցի հեղինակների՝ Հայաստանի ստարտափ Էկոհամակարգը լավագույնն է Կովկասում՝ իր գնահատականով կրկնապատիկ գերազանցելով Վրաստանին: Որպես Հայաստանի միակ գլխավոր ստարտափ կենտրոն դիտարկվում է դեռևս միայն Երևանը, որն իր հերթին կատարել է 38 հորիզոնականի ցատկ՝ առաջին անգամ մուտք գործելով աշխարհի 250 քաղաքների ցանկ և զբաղեցնելով 244-րդ տեղը 1000 քաղաքների ցանկում:

Ձեռներեցական մշակույթ. ստարտափ Էկոհամակարգերի զարգացման և կայացման կարևոր գործոն է դիտվում *ձեռնարկատիրական մշակույթը* Էկոհամակարգի ներսում: Չափազանց կարևոր է, որ ստարտափ ընկերությունների հիմնադիրները լինեն ձեռնարկատերեր կամ ունենան առնվազն ձեռնարկատիրական հմտություն կամ փորձ: Ըստ «Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020թթ.»-ի հարցման արդյունքների՝ Հայաստանում ձեռնարկատիրական արժեհամակարգն ավելի նպաստավոր է, քան միջին

¹ «Ելք» այն իրավիճակն է, երբ ստարտափ ընկերությունը ցուցակվում է (առաջնային հրապարակային առաջարկ (անգլ. IPO)) և (կամ) վաճառվում է ներդրողներին կամ այլ ընկերության (գնման կամ միաձուլման գործարք):

ընկալումներն աշխարհում: Ըստ զեկույցի տվյալների՝ Հայաստանի բնակչության 87.2%-ը կարծում է, որ «բիզնես սկսելը ցանկալի կարիերա է» («Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020» 16): Չնայած հայերն իրենք իրենց համարում են նորարար (նորարար համարելու մտածելակերպով՝ 8-րդը 50-ից և 2-րդն Արևելյան Եվրոպայի 9 երկրից) («Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020» 18), սակայն հազվադեպ են բիզնես հնարավորություններ տեսնում (11-րդը 50-ից, որը աշխարհի մակարդակով միջինից ցածր է), իսկ հայերի նախաձեռնողականությունն ու տեսլականը զեկույցի 50 երկրների շարքում միջին մակարդակում են («Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020» 18): Հայ ձեռնարկատերերի շրջանում (ինչպես սկսնակ, այնպես էլ կայացած) բիզնես հիմնելու ամենատարածված շարժառիթն «ապրուստ վաստակելն է, որովհետև աշխատանք չկա», այսինքն՝ մարդիկ բիզնես են հիմնում կարիքից, ոչ թե հստակ նպատակից դրդված. «աշխարհում մի բան փոխելու»՝ հստակ նպատակի վրա հիմնված շարժառիթով Հայաստանն ամենացածր տեղերում է այլ երկրների համեմատ («Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020» 20), մինչդեռ ստարտափ ընկերությունները հիմնականում ստեղծվում են «աշխարհում մի բան փոխելու» նպատակի վրա հիմնված շարժառիթով:

Հայկական ստարտափ Էկոհամակարգում չափազանց քիչ են նաև այն ձեռնարկատերերը, որոնք ունեն կամ ունեցել են հաջողված ստարտափ ընկերություններ և այժմ կարող են գործել Էկոհամակարգում որպես «օրինակելի» դերակատարներ, ինչը նույնպես կարևոր է ստարտափ-ձեռնարկատերության մշակույթ ձևավորելու և հաջողության հասած ստարտափ ձեռնարկատերերի միջոցով ստարտափ ընկերությունների հիմնադիրներին ոգեշնչելու առումով: Այս բացը կարող է պայմանավորված լինել հիմնականում նրանով, որ ստարտափ Էկոհամակարգը դեռևս զարգացման վաղ շրջանում է, և անհրաժեշտ է ժամանակ, մինչև հաջողության հասած և կայացած նման ընկերություններ ի հայտ գան (օրինակ՝ միջազգային շուկայում լուրջ հաջողություն գրանցած տարբեր ընկերություններ, մի քանի «միաեղջյուր» ընկերություն, հաջող ելքեր գրանցած ընկերություններ և այլն), որոնց հիմնադիրները կարող են դիտվել որպես «օրինակելի» հաջողակ ստարտափ-ձեռնարկատերեր: Ներկայումս նման ընկերությունների օրինակներ են, ի թիվս այլոց, «Փիքսարթ», «Սոլոլըրն», «Կրիսպ», «Յեքսաքթ» ընկերությունները:

Կրթական համակարգ, մասնագիտական ներուժ. ստարտափ Էկոհամակարգի կարևորագույն ինստիտուցիոնալ բաղադրիչներից են բուհերն ու կրթական հաստատությունները, որոնք ապահովում են ստարտափ ընկերությունների մասնագիտական ներուժը: Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգն ունի 27 պետական և 25 մասնավոր բուհ, որոնց մեծ մասը Երևանում է, որոշներն ունեն մասնաճյուղեր մարզերում): Հայաստանի Ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանը (ՀԱՊՀ) և Երևանի պետական համալսարանը (ԵՊՀ) ՏՀՏ ոլորտի տեխնիկական մասնագետների պատրաստման ամենախոշոր հաստատություններն են Հայաստանում: ՏՀՏ ոլորտում մասնագիտական կրթությունն առաջարկող այլ հիմնական հաստատություններ են նաև Հայաստանի ամերիկյան համալսարանը (ՀԱՀ), Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիան (ԵԿՏԱ), Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանը (ՀՌՀ), ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարանը (ՃՇՀԱՀ) և Հայաստանում Ֆրանսիական բարձրագույն ինժեներական ինստիտուտը (ՀՖԲԻ): Հաշվի առնելով այն, որ ստարտափ ընկերությունների գերակշիռ մասը գործում է տեխնոլոգիական ոլորտում, մեծ է հենց տեխնիկական գծով, մասնավորապես տեղեկատվական և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների և ճարտարագիտության մասնագիտացումներով մասնագետների կարիքը: Այս մասնագիտություններով սովորող ուսանողների թիվը 2020-2021 ուսումնական տարում կազմել է ընդհանուր 7719 ուսանող, որից 4770-ը սովորում են ՏՀՏ, իսկ 2949-ը՝ ճարտարագիտության մասնագիտացումներով

(Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021թ., «Կրթություն և մշակույթ» 167): Նշված մասնագիտացումներով պատրաստված մասնագետների քանակը 2020-2021 ուսումնական տարում կազմել է 1541 մասնագետ, որից 918-ը ՏՀՏ, իսկ 623-ը ճարտարագիտության մասնագիտացմամբ (Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021 թ., «Կրթություն և մշակույթ» 168): 2019 թվականից ԵՊՀ-ում բացվել է տեխնոլոգիական ոլորտի զարգացմանը նպաստող երկու նոր մագիստրոսական ծրագիր՝ «Տվյալների գիտությունը բիզնեսում» և «Նյութագիտություն»։ Այս ծրագրերը հնարավորություն կտան պատրաստել նոր մասնագիտացումներով բարձրակարգ որակավորմամբ կադրեր տեխնոլոգիական ոլորտի և ստարտափ ընկերությունների համար, որոնց պահանջարկն այժմ մեծ է, քանի որ ստարտափ ընկերությունների կարևոր ուղղվածություններից են հենց տվյալագիտությունը և նյութագիտությունը։ Նշված մասնագիտացումները թույլ կտան նաև ինչ-որ չափով մեղմել մասնագիտական աշխատուժի պակասը Հայաստանում։ Ըստ Ձեռնարկությունների ինկուբատոր հիմնադրամի Հայաստանում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության ոլորտի հետազոտության շրջանակում անցկացրած հարցման՝ ՏՏ ոլորտում գործող ընկերությունների ներկայացուցիչները համարում են, որ ուսանողների ներկա թիվը չի բավարարում տեխնիկական մասնագետների պահանջարկը, որը միջինում կազմում է 2000 մարդ («Հայաստանում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության ոլորտի հետազոտության հաշվետվություն», 2019թ., 59)։ Նրանք մատնանշում են նաև, որ որոշ շրջանավարտների որակավորման մակարդակը չի համապատասխանում ոլորտի պահանջներին, և շատերին անհրաժեշտ է անցնել լրացուցիչ աշխատանքային վերապատրաստում՝ համապատասխան որակավորում ստանալու համար։

Ըստ Գլոբալ նորարարական համաթվի 2021 թվականի զեկույցի՝ Հայաստանը կրթության վրա կատարվող ծախսերի ենթահինդեքսով զբաղեցնում է 104-րդ տեղը 132 երկրների շարքում, ինչը բավական ցածր ցուցանիշ է կրթության որակի ապահովման տեսանկյունից (Global Innovation Index 2021, 46)։ Միաժամանակ զեկույցում ցածր է նաև Հայաստանի բուհերի վարկանիշն ըստ բուհերի QS համաշխարհային վարկանշավորման։¹ Այս ենթահինդեքսով Հայաստանը զբաղեցնում է 74-րդ տեղը (Global Innovation Index 2021, 46)։ Այս երկու ենթահինդեքսները զեկույցում նշվում են որպես Հայաստանի թույլ կողմեր։ Անհրաժեշտ է ձեռնարկել քայլեր կրթության որակը բարձրացնելու և կրթության վրա կատարվող ծախսերն ավելացնելու ուղղությամբ։

Եկոհամակարգում առաջարկվում են նաև ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրեր, որոնք օգնում են որակյալ մասնագետների կարիքը բավարարելուն։ Կարևոր նախաձեռնություններից է «Սինոփսիս Արմենիա» ՓԲ ընկերության համալսարանական ծրագիրը, որն արտադրություն-բուհ համագործակցության մոդելի վրա հիմնված ծրագիր է և հնարավորություն է տալիս աշխատաշուկան համալրել արտադրության ինտեգրվելուն անհրաժեշտ գիտելիքներ ու հմտություններ ունեցող մասնագետներով։ Յուրաքանչյուր տարի կրթական ծրագրով առաջարկվող տեղերի քանակը բոլոր բուհերում կազմում է 230 տեղ։²

Կարևոր նախաձեռնություն է նաև 2022 թվականին հիմնադրված «ԵՊՀ-Կրիսպ Էյ Այ լաբ» հետազոտական կենտրոնը, որն արհեստական բանականության լաբորատորիա է և նախատեսում է 5-7 տարվա ընթացքում կրթել արհեստական բանականության ոլորտի բարձրորակ մասնագետներ։

Կրթական կարևոր նախաձեռնություններից է 2015 թվականին հիմնադրված Armenian Code Academy կրթական կենտրոնը, որն առաջարկում է բարձր որակի վերապատրաստման դասընթացներ տեխնոլոգիական ոլորտի սկսնակ և փորձառու մասնագետների համար։ Կենտրոնում արդեն վերապատրաստվել է շուրջ 5000

¹ Բուհերի համաշխարհային վարկանշավորման Quacquarelli Symonds համակարգ։

² Աղբյուր՝ Սինոփսիս Արմենիայի ուսումնական դեպարտամենտի բրոշյուր։

մասնագետ, իրականացվել են 30-ից ավելի փորձակների ծրագրեր (Armenian Code Academy): 2022 թվականին մեկնարկել է նոր կրթական ծրագիր, որն իրականացնում են Armenian Code Academy կրթական կենտրոնը և BAJ Unicorn Academy ծրագիրը համատեղ: Այս ծրագրի նպատակն է պատրաստել տեխնոլոգիական ոլորտի ավագ մասնագետներ՝ «միատեղյուր» դարձած կամ այդ ուղին բռնած ստարտափ ընկերությունների համար: Ծրագրով նախատեսվում է տարեկան 20-25 մասնագետ նախապատրաստել: Ծրագիրը միաժամանակ նախատեսում է հինգ տարվա ընթացքում աճեցնել մինչև տասը «միատեղյուր» ընկերություն:

Չարգացած տնտեսությունների և դրանցում գործող ստարտափ էկոհամակարգերի զարգացման կարևոր գործոններից մեկը *գիտահետազոտական և փորձարարական մշակումների լաբորատորիաների* առկայությունն է, քանի որ դրանք նպաստում են նորարարության խթանմանը, և այդտեղ նախքան շուկա հանվելը մշակվում ու փորձարկվում են նորարարական գաղափարներն ու գյուտերը: 2020թ. տվյալներով Հայաստանում գիտահետազոտական ու փորձարարական մշակումների վրա կատարված ներքին ծախսերը կազմում են մոտ 10 մլն ՀՀ դրամ (Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021 թ., «Գիտություն», 182), և թեև 2019 թվականի համեմատ այս ծախսերը որոշ չափով ավելացվել են (2019թ. կազմում էին 8.5 մլն ՀՀ դրամ), դրանք, այնուամենայնիվ, ցածր են և չեն նպաստում գիտության զարգացմանն ու տնտեսության ակտիվացմանը: Ըստ 2021 թվականի Գլոբալ նորարարական համաթվի՝ Հայաստանի Հանրապետության գիտահետազոտական ու փորձարարական մշակումների համախառն ծախսերը կազմել են ՀՆԱ-ի 0.2%-ը: Այդ ցուցանիշով Հայաստանը զբաղեցնում է 92-րդ տեղը 132 երկրների շարքում (Global Innovation Index 2021, 46):

2004-2018թթ. Հայաստանում միջազգային ընկերությունների կողմից բացվել է 14 գիտահետազոտական լաբորատորիա (Tech and Entrepreneurial Ecosystem Mapping, p. 12), իսկ 2022 թվականի սկզբից տարբեր խոշոր միջազգային ընկերություններ, այդ թվում՝ Samsung, Yandex, Akvelon, Veeam և այլ ընկերություններ (ինվեսթ ին էլԷՄ) իրենց մասնաճյուղերն ու գիտահետազոտական լաբորատորիաները սկսեցին բացել Հայաստանում, ինչը գուցե որոշ չափով պայմանավորված է ռուս-ուկրաինական պատերազմի հետևանքով առաջացած հանգամանքներով: Տարբեր միջազգային ընկերությունների ներկայությունը դրական զարգացում է ստարտափ էկոհամակարգի համար, քանի որ դա կխթանի մասնագիտական ներուժի զարգացումը, սակայն պետք է նշել, որ քիչ են այնպիսի գաղափարների վրա հիմնված ստարտափ ընկերությունները, որոնց հիմքում գիտահետազոտական ու փորձարարական մշակումներն են¹:

Գիտահետազոտական ներուժի զարգացման գործում մեկ այլ կարևոր նախաձեռնություն է Ձեռնարկությունների ինկուբատոր հիմնադրամի և PMI Science-ի կողմից համատեղ իրականացվող «Ասպիրանտների աջակցության ծրագիրը», որը նպատակ ունի աջակցել երիտասարդ գիտնականներին՝ տրամադրելով ֆինանսավորում և օժանդակություն իրենց հետազոտական և գիտական նախագծերի համար: 2018թ.-ից 12 համալսարանների և հետազոտական ինստիտուտների 40 ասպիրանտներ արդեն ներգրավվել են ծրագրում:

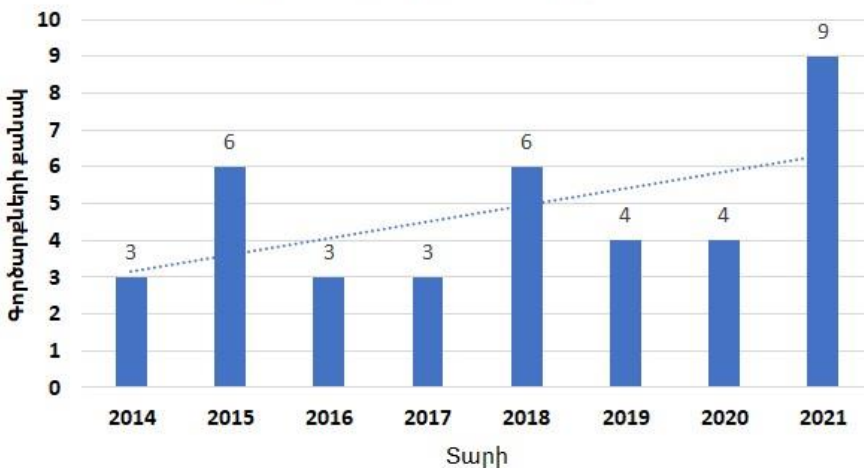
Ամփոփելով պետք է ասել, որ Հայաստանի ստարտափ էկոհամակարգում առկա են կրթության որակին առնչվող խնդիրներ, որոնք լուծելու համար անհրաժեշտ է ձեռնարկել քայլեր կրթության որակը բարձրացնելու, համապատասխան կրթական ծրագրեր առաջարկելու և կրթության վրա կատարվող ծախսերն ավելացնելու ուղղությամբ: Չափազանց քիչ են այն ստարտափ-գաղափարները, որոնք հիմնված են գիտահետազոտական փորձարկումների և մշակումների վրա: Պետք է ավելացնել

¹ Ըստ հայկական ստարտափ ընկերությունների շրջանում հեղինակի անցկացրած հարցման:

Նաև տեխնոլոգիական ոլորտի ավագ մասնագետների զգալի պակասը, որի արդյունքում խիստ բարձր են տվյալ մասնագետների կողմից պահանջվող աշխատավարձերը, ինչը բարդություն է ստեղծում նոր հիմնադրված ստարտափ ընկերության համար:

Ֆինանսավորում և վենչուրային ներդրումներ. Եթե մասնագիտական ներուժ ապահովող կրթական հաստատությունները ստարտափ Էկոհամակարգի առաջին կարևորության բաղադրիչներից են, ապա ֆինանսավորում տրամադրող կազմակերպությունները և ներդրներն իրենց կարևորությամբ երկրորդ տեղում են: Ստարտափ ընկերությունների աճի ինչպես նաև ստարտափ Էկոհամակարգի կայուն զարգացման համար կարևոր է ստարտափ ընկերություններին հատկացվող ֆինանսավորումը դրամաշնորհների և վենչուրային ներդրումների տեսքով: Հայաստանում վենչուրային կապիտալի ոլորտի ստեղծմանն ու զարգացմանը, ինչպես նշվեց, նպաստել է «Գրանատուս Վենչուրս» ֆոնդը, որն իր առաջին ներդրումները սկսեց կատարել 2014 թվականից: Առաջին փուլում ֆոնդի կատարած ներդրումային գործարքների գումարը 100 հազ. ԱՄՆ դոլարից մինչև 800 հազ. ԱՄՆ դոլարի սահմանում էր («Գրանատուս Վենչուրս» հիմնադրամ): «Գրանատուս Վենչուրսին» զուգահեռ 2014 թվականին հիմնադրվեց «Հայվ Վենչուրս» ֆոնդն ԱՄՆ-ում, իսկ 2017 թվականին՝ «Սմարթգեյթ ՎԻ ՍԻ» ֆոնդը, որոնք հիմնականում կատարում են նախասաղմային և սաղմային փուլի ներդրումներ: Ավելի ուշ իրենց գործունեությունը սկսեցին ևս երկու նոր տեղական ֆոնդեր՝ «Ֆորմուլա ՎԻ ՍԻ»-ն 2020 թվականին և «Բիգ Սթորի ՎԻ ՍԻ»-ն 2021 թվականին, որոնց ներդրումները չեն գերազանցում 500 հազ. ԱՄՆ դոլարը: 2022 թվականին իր գործունեությունը մեկնարկեց նաև «Triple S» վենչուրային հիմնադրամը, որը նախատեսում է 3 տարվա ընթացքում ներդրում կատարել հայ հիմնադիրներ ունեցող մոտ 30 ստարտափ ընկերությունում: Ոլորտում գործում են նաև բիզնես-հրեշտակների ցանցեր, որոնք են Հայաստանի բիզնես հրեշտակների ցանցը (BANA), Հայաստանի հրեշտակ ներդրողների ակումբը (AICA) և Գիտության և տեխնոլոգիաների հրեշտակների ցանցը (STAN):

**ՀՀ աղբյուրներից ֆինանսավորված գործարքների քանակը
ըստ տարիների, 2014-2021թթ.**



Գծապատկեր 2. ՀՀ ֆինանսավորման աղբյուրներից ստացած ներդրումների գործարքների քանակը 2014-2021թթ., Աղբյուր՝ «Գրանատուս Վենչուրս» ֆոնդի կայք, «Crunchbase» և այլ կայքեր: Գծապատկերը սշակվել է հեղինակի կողմից

Այս կազմակերպությունների ներկայությունն էականորեն խթանել է Հայաստանում վենչուրային կապիտալի ոլորտի ակտիվությունը և ստարտափ ընկերությունների զարգացումը, սակայն 2020թ. տվյալներով վերոնշյալ ֆոնդերի ներդրումային կապիտալը միասին վերցրած չի գերազանցում 10 մլն ԱՄՆ դոլարը (Արամյան), ինչը կարող է բավարար լինել միայն ստարտափ ընկերությունների նախասաղմային և որոշ չափով՝ սաղմային փուլերի ֆինանսավորման համար: Ներդրումային գործարքների թվի առումով պետք է նշել, որ թեև 2021 թվականին ավելացել է ֆինանսավորման հայկական աղբյուրներից ստացած ներդրումների գործարքների քանակը, ինչը կարող էր պայմանավորված լինել համավարակին հաջորդող ակտիվության հետ,¹ սակայն դա բավարար չէ վենչուրային կապիտալի ոլորտի զարգացումը խթանելու համար (տե՛ս Գծապատկեր 2):

Ներդրված գումարների մեծության դիմամիկան հնարավոր չէ նշել, քանի որ ոչ բոլոր ներդրումային գործարքների գումարների մասին տեղեկություններն են հրապարակված: Ինչևէ, ստարտափ ընկերությունների հետագա զարգացման, միջազգայնացման և հնարավոր ելքերի համար անհրաժեշտ են ավելի բարձր փուլերի ներդրումներ, որոնց համար հայաստանյան ստարտափ ընկերությունները հիմնականում դիմում են օտարերկրյա, մասնավորապես՝ ԱՄՆ և եվրոպական վենչուրային ֆոնդերին, քանի որ Հայաստանում բացակայում են խոշոր միջազգային վենչուրային ֆոնդերը:

Որպես նախասաղմային փուլի ֆինանսավորման կարևոր դրամաշնորհային ծրագիր պետք է առանձնացնել 2014 թվականից Ձեռնարկությունների ինկուբատոր հիմնադրամի կողմից իրականացվող «Նորարարության զարգացման և մարզային համաֆինանսավորվող դրամաշնորհներ» ծրագիրը, որը նպատակ ունի աջակցել երևանում և մարզերում գործող ստարտափ ընկերություններին՝ զարգացնել նրանց նորարարական և տեխնոլոգիական արտադրանքն ու լուծումները: Այս ծրագրի շրջանակում տրամադրված դրամաշնորհները կազմում են մինչև 50 000 ԱՄՆ դոլար, և 34-ից ավել ստարտափ ընկերություն արդեն ստացել է դրամաշնորհ, որոնց հանրագումարը կազմում է 800 000 ԱՄՆ դոլար (Tech and Entrepreneurial Ecosystem Mapping 12): Ստարտափ Էկոհամակարգի զարգացման համար կարևոր նշանակություն ունեցող ծրագրերից էր նաև ՀՀ ԲՏԱ նախարարության կողմից 2021 թվականին իրականացված «Գաղափարից բիզնես» դրամաշնորհային մրցույթի ծրագիրը, որի շրջանակում 23 ստարտափ ընկերություն ստացավ յուրաքանչյուրը 20 000 ԱՄՆ դոլար դրամաշնորհ («Գաղափարից բիզնես» դրամաշնորհային ծրագիր):

Ամփոփելով ֆինանսավորման ու ներդրումների առնչվող բաղադրիչը՝ պետք է նշել, որ չնայած ակտիվ զարգացումներին՝ Հայաստանի ստարտափ Էկոհամակարգում ֆինանսավորման միջոցները սուղ են, ներկայացված չեն նախասաղմային և սաղմային փուլերից բարձր փուլերում (A, B, C և բարձր) ներդրում կատարող վենչուրային կապիտալի միջազգային խոշոր ֆոնդեր, չկան հատուկ ուղղվածությամբ ներդրումներ կատարող վենչուրային կապիտալի ֆոնդեր, օտարերկրացի ներդրողները խուսափում են հայկական ստարտափ ընկերություններում ներդրումներ կատարելուց՝ կապված օրենսդրական կարգավորումների հետ, հայկական ստարտափները բարձր փուլերի ներդրումներ ստանալու համար դիմում են միայն վենչուրային կապիտալի միջազգային ֆոնդերին, որոնց առաջարկով գրանցվում են արտերկրում և դադարում հայկական ստարտափ ընկերություն լինելուց:

Ինկուբացիոն և աքսելերացիոն ծրագրեր, մենթորներ և խորհրդատուներ. Հայաստանում առաջին բիզնես ինկուբատորը՝ «Ձեռնարկությունների ինկուբատոր» հիմնադրամը (ՁԻՀ) սկսել է գործել 2002 թվականից, երբ դեռ ձևավորված չէր

¹ 2020թ. ԶՈՎԻԴ-19-ի համավարակով պայմանավորված՝ վենչուրային կապիտալի ներդրման շատ պայմանավորվածություններ սառեցվել կամ ընդհատվել էին:

հայկական ստարտափ Էկոհամակարգը, և գործում էր ընդամենը մի քանի SS ընկերություն: Հիմնադրամը ներկայումս էլ հանդիսանում է տարածաշրջանի խոշորագույն տեխնոլոգիական բիզնես ինկուբատորներից և խորհրդատվական ընկերություններից մեկը և աջակցում է Հայաստանում տեղեկատվական ու հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաների ոլորտի աճին: Հիմնադրամն առաջարկում է ինկուբացիոն ծառայություններ, բիզնեսի և ենթակառուցվածքի զարգացման ծառայություններ, որով անհատական աջակցություն է ցուցաբերում SS ոլորտի տեղական ստարտափ ընկերություններին և Հայաստանում գործող միջազգային SS ընկերությունների մասնաճյուղերին:

Մեծ նշանակություն ունեն նաև բուհերին կից ստեղծված ինկուբատորները, որոնցից է 2019թ. Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանում հիմնադրված ANAU AgriTech ինկուբատորը, որը նպաստելու է գյուղատնտեսության ոլորտի տեխնոլոգիական լուծումներ մշակող ստարտափ ընկերությունների զարգացմանը: 2017 թվականին հիմնադրված StartDoon ինկուբատորը նպատակ ունի խթանելու կապը հայկական ստարտափ ընկերությունների և միջազգային մենթորների, այդ թվում՝ հայկական սփյուռքի մասնագետների միջև: Ինկուբատորն արդեն աշխատել է 14 ստարտափ ընկերության հետ:

Հայկական ստարտափ Էկոհամակարգում առաջարկվում են նաև արքեթիքացիոն ծրագրեր, որոնք ստարտափ ընկերություններին տրամադրում են մենթորներ, տեխնոլոգիական և բիզնես խորհրդատվություն, ֆինանսական և իրավական աջակցություն, դրամաշնորհային հատկացումներ: Սակայն պետք է նշել, որ Հայաստանում դեռևս չկան բաժնեմասնակցային արքեթիքացիոն ծրագրեր, ինչն իր հերթին լրացուցիչ խթան կհանդիսանար ստարտափ ընկերության ավելի արագ ընդլայնման և միջազգայնացման համար: Հայաստանում ամենավաղ շրջանի արքեթիքացիոն ծրագրերից մեկն իրականացնում է «Մայքրոսոֆթ ինովացիոն կենտրոն Հայաստանը»: Կենտրոնի արքեթիքացիոն ծրագրում արդեն վերապատրաստվել և կրթվել է 57 ստարտափ ընկերություն՝ ստանալով 2 մլն ԱՄՆ դոլարի ընդհանուր ներդրում (Մայքրոսոֆթ ինովացիոն կենտրոն Հայաստան): Խոշոր արքեթիքացիոն ծրագրերից մյուսը՝ «Ստարտափ ստուդիոն», իրականացնում է Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամը (FAST), որը սատարում է գիտատեխնոլոգիական հենքով ստարտափ ընկերություններին: Իսկ հիմնադրամի Գիտության և տեխնոլոգիաների հրեշտակ ներդրողների ցանցը ներդրումներ է կատարում զարգացման վաղ (սաղմնային) փուլում գտնվող ստարտափ ընկերություններում և իր փորձագետների ցանցի միջոցով տրամադրում է անհրաժեշտ խորհրդատվություն արքեթիքացիոն ծրագրի մասնակից ստարտափ ընկերություններին (Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամ (FAST)): ՄԱԿ-ի Չարգացման ծրագրի հայաստանյան գրասենյակի նախաձեռնությամբ իրականացվող ImpactAim արքեթիքատորն իր բազմաթիվ ծրագրերով աջակցում է զարգացման վաղ փուլում գտնվող, ինչպես նաև արդեն կայացած ստարտափ ընկերություններին և թիմերին, որոնք աշխատում են կլիմայական փոփոխություններին արձագանքելու, գյուղատնտեսության համար նորարարական տեխնոլոգիական լուծումների ստեղծման ուղղությամբ: Արքեթիքատորի ծրագրերին մասնակցել է 20-ից ավելի ընկերություն (ImpactAim արքեթիքատոր):

Նախաարքեթիքացիոն գործունեություն է ծավալում Հայաստանի Ստարտափ Ակադեմիան, որը նպաստում է հեռանկար ունեցող հայկական ստարտափ ընկերությունների առաջընթացին իր նորարարական ուսումնական ծրագրով և փորձառու մենթորների օգնությամբ: Ակադեմիայի ծրագրերին մասնակցել է ավելի քան 71 ստարտափ ընկերություն, և տրամադրվել է ընդհանուր 4 մլն ԱՄՆ դոլարից ավելի ներդրում: Ակադեմիան ունի 100-ից ավելի փորձագետ և մենթոր (Հայաստանի Ստարտափ ակադեմիա):

Մեծ նշանակություն ունեցող և կարևոր արժեքներ ապահովող Ե 2020 թվականին հիմնադրված BAJ Accelerator ծրագիրը, որը նպատակ ունի սատարել սաղմնային մինչև A փուլի ներդրումներին համապատասխանող ստարտափ ընկերություններին՝ առաջարկելով նրանց վերապատրաստման և ուսուցման ծրագրեր, ինչպես նաև հաղորդակցում միջազգային մակարդակի մենթորների և ներդրողների հետ: Այս ծրագրի արդյունքում հայկական ստարտափ ընկերությունները ոչ միայն ձեռք են բերում փորձ, այլև ճանաչելիություն միջազգային մակարդակում և միջազգային շուկաներ մուտք գործելու հմտություն: Ծրագրի շրջանակում 2022 թվականին մեկնարկել է նաև «Թվային Ջուրա ցանց» նախաձեռնությունը, որի նպատակը նույնպես հայկական ստարտափ ընկերությունների կարողությունների զարգացումն է և նրանց միջազգային մակարդակով ճանաչելի դարձնելը:

Նշված բոլոր նախաձեռնությունները ընդհանուր առմամբ նպաստում են ստարտափ էկոհամակարգի զարգացմանը, թեև հայկական ստարտափ ընկերությունների շրջանում անցկացված հարցման արդյունքներով կան որոշ բարդություններ, որոնք խոչընդոտում են ստարտափ ընկերությունների զարգացմանն ու միջազգայանցմանը: Այդ խնդիրներից են բիզնես վարելու հմտությունների պակասը, միջազգային շուկաների մասին գիտելիքի պակասը, այդ շուկաների ուսումնասիրման և վաճառքի իրականացման բարդությունները, ստարտափ ընկերությունը խոշոր միջազգային ներդրողներին ներկայացնելու հմտությունների պակասը և այլն:¹

Պետության աջակցություն. ստարտափ ձեռնարկատիրությունը խթանելու և տեխնոլոգիական ստարտափ ընկերություններին աջակցելու համար կառավարությունը ձեռնարկում է ակտիվ միջամտություն: 2014թ. ընդունված ՀՀ Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի պետական աջակցության մասին օրենքով տեխնոլոգիական ոլորտի համապատասխան ստարտափ ընկերություններին տրամադրվում են հարկային արտոնություններ՝ 0% շահութահարկ, 10% եկամտային հարկ («Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք): Այս արտոնությունները հատկապես կարևոր են զարգացման վաղ փուլերում գտնվող ստարտափ ընկերությունների համար, քանի որ թեթևացնում են նրանց հարկային բեռը բիզնեսի հիմնադրման սկզբնական շրջանում: Սակայն պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր ստարտափ ընկերություն մինչև կայացած բիզնես դառնալը շահույթ չի ստանում կամ ստացած շահույթը, ըստ ընդունված գործարար սովորույթի, ներդնում է ընկերության հետագա ընդլայնման համար: Այդ տեսանկյունից շահութահարկի 0% արտոնությունը Եսկան նշանակություն չի ունենում ստարտափ ընկերությունների համար: Ինչպես նշվեց վերևում, պետության կողմից 2021 թվականին իրականացված «Գաղափարից բիզնես» դրամաշնորհային մրցույթը նույնպես կարևոր նախաձեռնություն է, որով գաղափարի և վաղ սաղմնային փուլում գործող 23 ընտրված ստարտափ ընկերություն ստացավ մինչև 10 մլն ՀՀ դրամ դրամաշնորհ:²

Հայաստանի տնտեսական զարգացման գործընթացներում համահայկական ներուժի ու կարողությունների ներգրավմանը և հայրենադարձությանը նպաստող ծրագիր է նաև ՀՀ բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության նախարարության կողմից իրականացվող «ՆերՈՒժ» տեխնոլոգիական ծրագիրը, որի շնորհիվ նորարարական ստարտափ գաղափարներ ունեցող հայազգի ներկայացուցիչներն աշխարհի տարբեր երկրներից գալիս են Հայաստան՝ տեխնոլոգիական ընկերություններ հիմնելու և դրանք զարգացնելու համար: Ստարտափ ընկերություններին տրամադրվում են 15-30 հազար ԱՄՆ դոլարին համարժեք

¹ Հայկական ստարտափ ընկերությունների շրջանում 2021-2022թթ. հեղինակի անցկացրած հարցման արդյունքներ:

² Աղբյուր՝ ՀՀ ԲՏԱ նախարարության կայք, <https://hti.am>, դիտվել է 08.08.2022թ.:

դրամաշնորհներ, Մրցանակ ստացող ստարտափ ընկերություններից պահանջվում է գրանցել իրենց ստարտափ ընկերությունը Հայաստանում: 2018 թվականին ծրագրի շրջանակում դամաշնորհ է ստացել երեք ստարտափ ընկերություն, որոնք մեկ տարվա ընթացքում իրենց բիզնեսը գրանցել են Հայաստանում և ստեղծել 14 նոր աշխատատեղ, 2019 թվականին հաղթողները վեցն էին:¹ Ծրագիրը հնարավորություն է տալիս ուժեղացնել Հայաստանի ստարտափ էկոհամակարգը սփյուռքի տաղանդավոր մասնագետներով, ինչպես նաև օգտագործել նրանց գիտելիքն ու կարողությունները ի նպաստ Հայաստանի ստարտափ էկոհամակարգի զարգացման:

Ֆինանսավորման խնդիրների մեղմման մեկ այլ նախատեսվող նախաձեռնություն է Ազգային վենչուրային ֆոնդի ստեղծումը, որը նպատակ ունի խթանել Հայաստանում վենչուրային կապիտալի ոլորտի զարգացումը, ինչպես նաև ներդրումների միջոցով նպաստել հայաստանյան ստարտափ ընկերությունների ֆինանսավորման խնդիրների լուծմանը, ինչի շնորհիվ նրանք կստանան ընդլայնվելու և գլոբալ շուկաներ մուտք գործելու հնարավորություններ: Ծրագիրը նաև նպատակ ունի բարձրացնել հայկական ստարտափ ընկերությունների հեղինակությունը միջազգային մակարդակում ու վենչուրային կապիտալի խոշոր միջազգային ֆոնդերի շրջանում: Ֆոնդի հիմնադրման աշխատանքները դեռևս կառավարչի ընտրման փուլում են:

Ստարտափ էկոհամակարգի զարգացման առումով կարևոր է նաև 2021 թվականին ՀՀ կառավարության կողմից Միգրացիայի պետական կառավարման հայեցակարգում կատարած որոշ պարզեցումները, որոնք թույլ կտան ավելացնել մասնագիտական ներուժի հոսքը Հայաստան: Մասնավորապես բարելավվել է կացության տրամադրման համակարգը, պարզեցվել և արագացվել են կացության տրամադրման ընթացակարգերը, կացության կարգավիճակների տրամադրման հիմքերում նախատեսվել են կրթության և հետազոտական նպատակներ, Հայաստանում և արտերկրում ապահովվել է տեղեկատվության հասանելիությունը Հայաստան մուտք գործելու, կացության և աշխատելու կարգի ու պայմանների մասին (ՀՀ *Կառավարության թիվ 801-Լ որոշում*): Այս պարզեցումները և հստակեցումները կարող են նպաստել ներգաղթող օտարերկրացի մասնագիտական ներուժի թվի ավելացմանը, ինչը հատկապես անհրաժեշտություն էր 2022 թվականի փետրվարին ծավալված ռուս-ուկրաինական պատերազմի հետևանքով ներգաղթած մեծ թվով տեխնոլոգիական ոլորտի մասնագետների ընդունման համար:

Պետության կողմից իրականացվող այս ծրագրերն ու նախաձեռնությունները կարող են որոշ չափով մեղմել բարձր որակավորում ունեցող մասնագիտական կադրերի բացը, նպաստել հայկական ստարտափ ընկերությունների՝ համաշխարհային մակարդակով ճանաչելիության բարձրացմանը, լուծել ֆինանսավորման ոլորտում առկա որոշ խնդիրներ, սակայն կան որոշակի խնդիրներ, որոնք դեռևս չեն կարգավորվում պետական մակարդակով և լուծված չեն: Այդպիսի խնդիրներ են վենչուրային կապիտալի միջազգային հեղինակություն ունեցող խոշոր ֆոնդերի բացակայությունը Հայաստանում, որոնց ներգրավմանը կարող է նպաստել պետության հետ համագործակցությունը, արժեթղթերի շուկայի պասիվ գործունեությունը, որին նույնպես անհրաժեշտ է պետության միջամտությունը. այն կարող է խթանել հայկական ստարտափ ընկերությունների ցուցակագրումը և նպաստել հաջող ելքերի իրականացմանը:

Համատեղ աշխատանքային տարածքներ, միջոցառումներ, հարթակներ, մեդիա. ստարտափ էկոհամակարգի զարգացման համար կարևոր են նաև մատչելի համատեղ աշխատանքային տարածքները, որոնք ստարտափ թիմերին և ընկերություններին թույլ են տալիս ունենալ մատչելի գրասենյակ՝ առանց մեծ ծախսեր

¹ Աղբյուր՝ ՀՀ Սփյուռքի գործերի գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակ, <http://diaspora.gov.am/hy/programs/31/neruzh>, դիտվել է 12.10.2022թ.:

կատարելու: Հայաստանում մատչելի համատեղ աշխատանքային տարածքներ սկսել են բացվել մոտ տասը տարի առաջ, որոնցից առաջիններից էին Լոֆթը, Իմփաքթ Հաբ Երևանը, Հայ-հնդկական ՏՀՏ գերազանցության կենտրոնը, այնուհետև՝ Գյումրու և Վանաձորի տեխնոլոգիական կենտրոնները: Հետագայում ստարտափ ընկերությունների թվի ավելացմանը և ստարտափ Էկոհամակարգի զարգացմանը զուգահեռ՝ այս աշխատանքային տարածքները դարձան ավելի պահանջված, որոնց թիվը տարեցտարի շարունակվում է աճել: Ներկայումս Երևանում և Հայաստանի այլ մարզերում գործում են 20-ից ավելի համատեղ աշխատանքային տարածքներ, որոնց մեծ մասը կազմում է որևէ ինկուբատորի կամ արքայադարձի, ինչպես նաև բուհի կամ կրթական կենտրոնի մաս: Միաժամանակ կարևոր է այն, որ այս համատեղ աշխատանքային տարածքներից յուրաքանչյուրն ստեղծում է իր ցանցը և կազմակերպում բազմաբնույթ միջոցառումներ ստարտափ ընկերությունների համար, ինչը կարևոր է ստարտափ թիմերի և ընկերությունների գաղափարների ներկայացման, գործընկերների ձեռքբերման և գիտելիքի փոխանակման տեսանկյունից: Համատեղ աշխատանքային տարածքների առումով ներկայումս Էական ինդիդներ չեն բարձրաձայնվել, սակայն ներգաղթող մասնագետների աճին զուգընթաց դրանց թիվը կարող է չբավարարել, կամ դա կարող է բերել այդ տարածքների կողմից առաջարկվող գների բարձրացման: Ինդիդը հնարավոր է լուծվի նոր համատեղ աշխատանքային տարածքների բացմամբ: Միաժամանակ կարևոր է, որ համատեղ աշխատանքային տարածքներն ունենան որոշակի ուղղվածություն, ինչպիսին է, օրինակ, Իմփաքթ Հաբ Երևանը, որն ունի սոցիալական և տուրիզմի ոլորտում աշխատող ստարտափ նախագծերի ուղղվածություն:

Հայաստանի ստարտափ Էկոհամակարգում կազմակերպվում են բազմաթիվ միջոցառումներ ստարտափ ընկերությունների համար: Դրանք բուլթեմփեր են, հեքըթոններ,¹ գազաթնաժողովներ, ցուցահանդեսներ, թեմատիկ հանդիպումներ, ինչպես նաև հանդիպումներ Հայաստանում և միջազգային ճանաչում ունեցող հաջողակ և փորձառու ստարտափ ձեռնարկատերերի, մենթորների և ներդրողների հետ:

Հայաստանի ստարտափ ընկերությունների համար գործընկերության, կապերի հաստատման և արտադրանքի ներկայացման հնարավորություններ է ընձեռում նաև մեկ այլ կարևոր միջոցառում՝ ամենամյա կազմակերպվող «Դիջիթեք Էքսպո» ցուցահանդեսը, որին ամեն տարի մասնակցում է տեղական և արտասահմանյան 100-ից ավելի ընկերություն և մոտ 60 000 այցելու: Ցուցահանդեսի շրջանակում կազմակերպվում են կյոթ սեդաններ, հանդիպումներ, ինչպես նաև բազմաթիվ միջոցառումներ, այդ թվում՝ դպրոցներում գործող ռոբոտաշինության ու ճարտարագիտական խմբակների աշակերտների պատրաստած ռոբոտների ցուցադրությունը:

Խոշոր միջոցառումներից է «Սևան Ստարտափ Սամմիթը», որն ամենամյա ոչ ֆորմալ ստարտափ հավաք է, և որի ընթացքում ստարտափ գաղափարներով հանդես եկող թիմերը հնարավորություն են ունենում օրեր շարունակ շփվել, ծանոթանալ միմյանց հետ, հանդիպել Հայաստանի և արտերկրի տարբեր ձեռնարկատերերի, մասնագետների ու բանախոսների, վենչուրային և հրեշտակ ներդրողների հետ: Մինչ օրս բոլոր տարիներին տեղի ունեցած միջոցառումներին միասին մասնակցել է ավելի քան 25 000 մասնակից 90 երկրից, 1000-ից ավելի ստարտափ ընկերություն, հանձնվել է ավելի քան 350 000 ԱՄՆ դոլարի մրցանակ և կատարվել է ընդհանուր առմամբ 4 մլն ԱՄՆ դոլարի ներդրում (Սիսայր Ստարտափ Սամմիթ):

Վերջին երկու տարիներին տեղի ունեցող Նշանակալից միջոցառումներից է «Tech Week»-ը, որն ամեն տարի անցկացվում է ՀՀ որևէ քաղաքում՝ 2021 թվականին սկսելով Ստեփանակերտից: 2022 թվականին այն անցկացվեց Գյումրիում, իսկ 2023 թվականին նախատեսվում է անցկացնել Վանաձոր քաղաքում (Tech Week): Tech

¹ Լորարար գաղափարների և ծրագրավորման մրցույթներ:

Week-ը տեխնոլոգիական միջոցառումների շարք է, որի նպատակն է համայնքային համաչափ շարունակական զարգացումը, մարզերում նոր թիմերի ստեղծումը և մարդկանց զինումը գիտելիքով ու հմտություններով: Այս միջոցառումը ստարտափ թիմերին և ընկերություններին թույլ է տալիս հաղորդակցվել հայկական ստարտափ էկոհամակարգի կայացած ստարտափ ընկերությունների հիմնադիրների հետ, լսել նրանց փորձի մասին, ստանալ արժեքավոր խորհուրդներ, ինչը խթանում է մարզերում ստարտափ ձեռներեցությունը և ձևավորում է ձեռնարկատիրական մտածելակերպ ու մշակույթ:

Մեկ այլ կարևոր միջոցառում էր 2022 թվականին Հայաստանում անցկացված «Emerge» միջազգային տեխնոլոգիական համաժողովը, որը, սկիզբ առնելով 2018 թվականին Բելառուսում, համախմբում է տեխնոլոգիական համայնքի մասնագետներին, ստարտափ ընկերությունների հիմնադիրներին, խոշոր ընկերությունների, ներդրողների և հնարավորություն է տալիս ներդրողներին ու ստարտափ ընկերություններին հանդիպել մեկ վայրում ու քննարկել ներդրումային հնարավորություններ: Այս միջոցառումը թույլ տվեց հայկական ստարտափ ընկերություններին հանդիպել միջազգային ներդրողների հետ, ձեռք բերել փորձ և փոխանակվել գիտելիքով, հաստատել կապեր:

Իրականացված միջոցառումներից է նաև «Երևան Թեք Ֆորում 2022»-ը, որը կրկին տեխնոլոգիական ոլորտի առաջատարներին, ստարտափ ընկերություններին մեկ հարթակում համախմբելու և առկա խնդիրները, էկոհամակարգի գրանցած հաջողություններն ու ձախողումները քննարկելու միջոցառում էր:

Հայաստանում ստարտափ ընկերությունների համար իրականացվող միջոցառումները բազմաթիվ են, սակայն չկան կոնկրետ ուղղվածությամբ միջոցառումներ (օր.՝ ֆիլթեք, ԱԻ, բիոթեք և այլ ուղղություններով), որոնք կանդորդառանային կոնկրետ ոլորտում գործող ստարտափ ընկերությունների խնդիրներին, կստեղծեին համապատասխան միջավայր այդ ստարտափ ընկերությունների խնդիրների քննարկման և լուծման համար:

Ստարտափ էկոհամակարգի զարգացվածության կարևոր բաղադրիչներից է նաև *Էկոհամակարգում տեղի ունեցող իրադարձությունները լուսաբանող մեդիան*: Հայկական ստարտափ էկոհամակարգում կարելի է նշել երկու խոշոր հարթակի մասին, որոնք լուսաբանում են ստարտափ ընկերությունների համար կազմակերպվող միջոցառումները: «ՍտարտՀաբ» նախագիծը 2018թ. հիմնադրված տեղեկատվական աջակցության հարթակ է ստարտափ ընկերությունների համար: Այն ոչ միայն լուսաբանում է տեղի ունեցող իրադարձությունները և ներկայացնում է ստարտափ ոլորտի նորությունները, այլև տրամադրում է բիզնեսի զարգացման տարբեր ուղեցույցներ ստարտափ ընկերությունների համար: Ստարտափ ոլորտի նորությունների լուսաբանման կարևոր հարթակներից է նաև Itel.am նախագիծը, որը գործարկվել է 2009թ. որպես հեռահաղորդակցության, ինտերնետի, ՏՏ և նորարարությունների ոլորտների ինտերակտիվ լուսաբանման ու քննարկումների հարթակ: Այնուամենայնիվ, մեդիա հարթակներում ստարտափ ընկերությունների վերաբերյալ ներկայացվող տեղեկությունները և լուսաբանումը բավարար չեն: Ասվածի մասին են վկայում նաև ստարտափ ընկերությունների գործունեության հետազոտության նպատակով իրականացված հարցման արդյունքները, համաձայն որոնց՝ ընկերությունների մեծ մասը որպես զարգացմանը խոչընդոտող գործոն դիտարկում է նաև տեղեկացվածության պակասը, քանի որ ըստ հարցվածների՝ որևէ միջոցառման կամ ստարտափ ընկերության ֆինանսավորման, արքեպիտալիցիոն ու կրթական ծրագրի մասին տեղեկանալու համար անհրաժեշտ է շատ ժամանակ տրամադրել՝ նման հնարավորություններ գտնելու համար¹:

¹ Աղբյուր՝ ստարտափ ընկերությունների շրջանում հեղինակի կողմից 2021-2022թթ. կատարած հարցման արդյունքներ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով հայկական ստարտափ Էկոհամակարգի առանձին բաղադրիչների ուսումնասիրությունը՝ կարելի է եզրակացնել, որ հայկական ստարտափ Էկոհամակարգում դեռևս կան զարգացման խոչընդոտներ ու խնդիրներ, ու թեև Էկոհամակարգը կայուն շարունակական զարգացում է ապրում, սակայն ի հակակշիռ առաջատար և զարգացած ստարտափ Էկոհամակարգերի՝ այն, այնուամենայնիվ, դեռևս թույլ է զարգացած:

Մասնավորապես՝ Էկոհամակարգում առկա են հետևյալ հիմնական խնդիրները.

ա) ամեն տարի ստեղծվող ստարտափ ընկերությունների թիվը բավարար չէ Էկոհամակարգի կայուն զարգացման համար, բ) ստարտափ ընկերությունները չեն ստեղծում մեծ արժեք ներկայացնող արտադրանք, որոնք մրցունակ կլինեն միջազգային շուկայում, գ) Էկոհամակարգում պակասում է ձեռնարկատիրական մշակույթը, դ) բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների զգալի պակաս կա, բուհերը չեն առաջարկում ձեռնարկատիրական կարողությունների զարգացման ծրագրեր, իսկ ստարտափ ընկերությունների հիմնադիրները չունեն համապատասխան ձեռնարկատիրական հմտություններ և փորձ, նաև բուհական կրթական ծրագրերը չեն պարունակում ժամանակակից պահանջներին համապատասխան բաղադրիչներ, ե) շատ չեն նորարարության խթանմանն ուղղված գիտահետազոտական մշակումներն ու փորձարկումները և դրանց հիման վրա ստեղծվող ստարտափ գաղափարները, զ) ստարտափ ընկերությունների համար քիչ են ներդրումային միջոցները, է) մարզերում ստարտափ ձեռնարկատիրության ակտիվությունը ցածր է:

Առկա խնդիրները լուծելու համար առաջարկվում է՝ ա) նպաստել ստարտափ ընկերությունների քանակական և որակական ցուցանիշների բարելավմանը, բ) խթանել ստարտափ ընկերությունների կողմից առաջարկվող արտադրանքի արժեքի մեծացումը և արտահանման ընդլայնումը, գ) բարելավել բուհերում առաջարկվող կրթական ծրագրերը՝ համապատասխանեցնելով ժամանակակից կրթական չափանիշներին, ինչպես նաև բուհական ծրագրերին կից բացելով ստարտափ ինկուբատորներ և աքսելերացիոն ծրագրեր, որոնք կխթանեն ձեռնարկատիրական մտածողությունը, դ) ստարտափ ընկերությունների զարգացման աշխատանքները նպատակաուղղել զարգացման մեծ ներուժ ունեցող և երկրի տնտեսության զարգացման համար առանցքային նշանակություն ունեցող կոնկրետ ուղղություններով, ե) նպաստել գիտահետազոտական մշակումների և փորձարկումների ուղղվածությամբ գաղափարների ստեղծմանը, զ) ավելացնել զարգացման վաղ փուլերում տրամադրվող ֆինանսավորումը որպես ստարտափ ընկերության զարգացման հաջողության սկիզբ, է) մարզերում խթանել ստարտափ գաղափարների ձևավորման ակտիվությունը և այդ հենքի վրա խրախուսել ստարտափ ընկերությունների ստեղծումը մարզերում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արամյան, Հայկազ. «Որքանով է Հայաստանը գրավիչ վենչուրային կապիտալի համար», ՀՊՏՀ «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոն, 2018 https://asue.am/amberd/publications/analysis/how-attractive-is-armenia-for-venture-capital#_ftn2 դիտվել է՝ 08.08.2022:
2. «Գաղափարից քիզնես» դրամաշնորհային ծրագիր, ՀՀ ԲՏԱ նախարարություն, <https://hti.am>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
3. «Գրանատուս Վենչուրս» հիմնադրամ, <http://www.granatusventures.com>, դիտվել է՝ 08.08.2022:

4. Թոսուկյան, Սյուզան. «Ստարտափ երազանք՝ «Միանդրջուր», *EVN Report*, 7 հոկտեմբեր 2021, <https://evnreport.com/arm/creative-tech-arm/unicorns-spotted-in-armenia>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
5. Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամ (FAST), <https://fast.foundation>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
6. ՀՀ Ազգային ժողով. «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի պետական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք, 12.12.2014.
7. ՀՀ Կառավարություն. «Հայաստանի Հանրապետության միգրացիայի պետական կառավարման հայեցակարգը և գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» N801-L որոշում, 20 մայիսի 2021, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152909>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
8. ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարություն. «ՀՀ պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ցանկ», <https://escs.am/am/news/4706>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
9. Հայաստանի Ստարտափ ակադեմիա, <https://www.startupacademy.am>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
10. «Հայաստանի ստարտափ Էկոհամակարգը ճանաչվել է լավագույնը Կովկասում» *Ինվեսթ Ին ԷյԷՄ*, <https://investin.am/hy>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
11. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021 թ., «Գիտություն», ՀՀ Վիճակագրական կոմիտե, էջ 182:
12. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2021 թ., «Կրթություն և մշակույթ», ՀՀ Վիճակագրական կոմիտե, էջ 167-168:
13. «Հայաստանում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության ոլորտի հետազոտության հաշվետվություն», *Ձեռնարկությունների Ինկուբատոր հիմնադրամ* 2019թ., էջ 59:
14. «Ձեռնարկատիրության համաշխարհային զեկույց Հայաստան 2019/2020», *Ամերիաբանկ ՓԲԸ*, 184 էջ, էջ 16-20:
15. Մայքրոսոֆթ ինովացիոն կենտրոն Հայաստան, <https://www.micarmenia.am>, դիտվել է՝ 08.08.2022:
16. Սիսայր Ստարտափ Սամմիթ, <https://www.seasidestartupsummit.com> դիտվել է՝ 08.08.2022:
17. Arzumanyan, Ashot. “Armenian startup ecosystem: open secrets, big opportunities”, *SmartGateVC*, <https://www.smartgate.vc/post/2017/10/12/armenian-startup-ecosystem-open-secrets-big-opportunities>. Accessed: 06.07.2022.
18. Armenian Code Academy, <https://www.aca.am> Accessed: 08.08.2022
19. Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. Geneva: *World Intellectual Property Organization*, p. 46.
20. “Global Startup Ecosystem Index 2022”, *StartupBlink*, p. 217
21. ImpactAim, <https://impactaim.com>. Accessed: 08.08.2022.
22. Nobel, Carmen. “Why Companies Fail—and How Their Founders Can Bounce Back”, *Harvard Business School*, 7 Mar 2011, <https://hbswk.hbs.edu/item/why-companies-failand-how-their-founders-can-bounce-back>. Accessed: 08.08.2022.
23. Tech and Entrepreneurial Ecosystem Mapping, *Catalyst Foundation*. 2019, p. 12-23.
24. «Tech Week», <https://techweek.am>. Accessed: 08.08.2022.

WORKS CITED

1. Aramyan, Haykaz. «Orqanov e' Hayastany' gravich venchurayin kapitali hamar», HPTH «Amberd» hetazotakan kentron, 2018 https://asue.am/amberd/publications/analysis/hu-attractive-is-armenia-for-venture-capital#_ftn2 ditvel e' 08.08.2022 [How Attractive is Armenia for Venture Capital. Yerevan] (In Armenian)

2. «Gaghap'aric biznes» dramashnorhayin c'ragir, HH BTA naxararut'yun, <https://hti.am>, ditvel e' 08.08.2022. [“From Idea to Business” grant scheme.] (In Armenian)
3. «Granatus Venchurs» himnadram, <http://www.granatusventures.com>, ditvel e' 08.08.2022 [“Granatus Ventures” Foundation, <http://www.granatusventures.com>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)
4. T'osunyan, Syuzan. «Startup' erazanq` «Miaeghjyur», EVN Report, 7 hoktember 2021, <https://evnreport.com/arm/creative-tech-arm/unicorns-spotted-in-armenia>. ditvel e'` 08.08.2022. [Startup Dream: “Unicorn”] 2021 (In Armenian)
5. Hayastani gitut'yan ev texnologianeri himnadram (FAST), <https://fast.foundation>, ditvel e' 08.08.2022. [Foundation for Armenian Science and Technology (FAST), <https://fast.foundation>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)
6. HH Azgayin jhoghov. «Teghekatvakan texnologianeri olorti petakan ajakcut'yan masin» HH o'renq, 12.12.2014 [The RA Law “On State Support to Information and Technology Industry”, adopted 12.12.2014] (In Armenian)
7. HH Kar'avarut'yun. «Hayastani Hanrapetut'yan migraciayi petakan kar'avarman hayecakargy' ev gorc'oghut'yunneri c'ragiry' hastatelu masin» N801-L oroshum, 20 mayisi 2021 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152909>, ditvel e'` 08.08.2022 [RA Government Decree No. 801-L of May 20, 2021 "On approving the Concept and Action Plan of the State Management of Migration of the Republic of Armenia, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152909>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)
8. HH KGMS naxararut'yun. «HH petakan bard'raguyn usumnakan hastatut'yunneri cank», <https://escs.am/am/news/4706> ditvel e'` 08.08.2022 [“RA State Higher Educational Institutions, List”, RA MESCS, <https://escs.am/am/news/4706>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)
9. Hayastani Startup' akademia, <https://www.startupacademy.am>, ditvel e' 08.08.2022 [Startup Academy of Armenia, <https://www.startupacademy.am>. Accessed: 08.08.2022.]
10. «Hayastani startup' e'kohamakargy' twanachvel e' lavaguyny' Kovkasum» Invest' in E'yE'm, <https://investin.am/hy>, ditvel e'` 08.08.2022 [Armenia's Startup Ecosystem has been Recognized to be the Best in the Caucasus] (In Armenian)
11. Hayastani vitwakagrakan taregirq 2021 t'., «Gitut'yun», HH Vitwakagrakan komite, e'j 182 [Statistical Yearbook of Armenia, 2021, «Science», p. 182.] (In Armenian)
12. Hayastani vitwakagrakan taregirq 2021 t'., «Krt'ut'yun ev mshakuyt'», HH Vitwakagrakan komite, e'j 167-168 [Statistical Yearbook of Armenia, 2021, «Education and Culture», pp. 167-168.] (In Armenian)
13. «Hayastanum teghekatvakan texnologianeri ev her'ahaghordakcut'yan olorti hetazotut'yan hashvetvut'yun», D'er'narkut'yunneri Inkubator himnadram 2019t'., e'j 59 [«Armenian Information and Technology Industry Report”, Enterprise Incubator Foundation, p. 59.] (In Armenian)
14. «D'er'narkatirut'yan hamashxarhayin zekuyc Hayastan 2019/2020», Ameriabank P'BY' 184 e'j, e'j 16-20 [“Global Entrepreneurship Monitor: Armenia National Report 2019/2020, pp. 16-20.] (In Armenian)
15. Mayqrosoft' inovacion kentron Hayastan, <https://www.micarmenia.am>, ditvel e' 08.08.2022 [Microsoft Innovation Center Armenia, <https://www.micarmenia.am>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)
16. Sisayd Startup' Sammit', <https://www.seasidestartupsummit.com> ditvel e' 08.08.2022 [Seaside Startup Summit, <https://www.seasidestartupsummit.com>. Accessed: 08.08.2022.] (In Armenian)

THE EFFECTS OF COMPONENTS AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF THE ARMENIAN STARTUP ECOSYSTEM

KRISTINE ARSHAKYAN

*Yerevan State University,
Faculty of Economics and Management,
Chair of Management and Business, Ph.D. Student,
Yerevan, The Republic of Armenia*

The purpose of this article is to study the current state of Armenian startup ecosystem according to each of the ecosystem components, to evaluate the degree of development of the ecosystem, as well as to reveal problems existing in the ecosystem that not only hinder its further development, but also prevent startup companies to have the necessary support from the ecosystem.

The objective of the work is to analyze the problems identified as a result of the study and to prepare recommendations based on it which will help to address some of the mentioned problems and to contribute to the further development of the Armenian startup ecosystem.

Based on the results of the study it can be concluded that despite of stable and continuous development there are still challenges and problems in the the Armenian startup ecosystem and in contrast to developed and leading startup ecosystems, the Armenian startup ecosystem is still poorly developed. The problems revealed relate mainly to creation of added value products by Armenian startup companies, startup entrepreneurship culture in the ecosystem, inconsistency of university programs and lack of highly qualified specialists, as well as financing. The article presents recommendations for addressing the mentioned problems, which will help to increase the efficiency of the ecosystem; in particular, they will foster startup entrepreneurship in the country, support the formation of startup ideas that are based on scientific research and creation of startup companies based on those ideas, contribute to the increase of financing for startup companies and create favorable environment for the operation of startup companies.

Keywords: *startup ecosystem, startup companies, startup incubators, acceleration programs, venture capital investments, economic growth, innovation promotion.*

ВЛИЯНИЕ КОМПОНЕНТОВ АРМЯНСКОЙ СТАРТАП-ЭКОСИСТЕМЫ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

КРИСТИНЕ АРШАКЯН

*аспирант кафедры менеджмента и бизнеса
факультета экономики и менеджмента
Ереванского государственного университета,
г. Ереван, Республика Армении*

Данная работа направлена на изучение текущего состояния стартап-экосистемы Армении по компонентам экосистемы, оценки степени развития экосистемы, а также выявление существующих в ней проблем, которые не только препятствуют ее дальнейшему развитию, но и не позволяют стартап-компаниям получать соответствующую поддержку со стороны экосистемы.

Целью работы является анализирование проблем, выявленных в результате исследования, и предложение рекомендаций, которые помогут не только устранить

некоторые из обнаруженных проблем, но способствовать дальнейшему развитию стартап-экосистемы Армении.

На основании результатов исследования можно сделать вывод, что, несмотря на стабильное и непрерывное развитие, в армянской стартап-экосистеме существуют множество проблем, и, в отличие от развитых ведущих стартап-экосистем, армянская стартап-экосистема, можно определить как слабо развитую. Выявленные проблемы касаются в основном создания армянскими стартап-компаниями продуктов, которые отличаются добавленной стоимостью, распространённости культуры стартап-предпринимательства в экосистеме, несоответствия университетских программ обучения и нехватки высококвалифицированных специалистов, а также финансирования стартап-компаний. В статье представлены предложения по преодолению указанных проблем, которые помогут повысить эффективность экосистемы и, в частности, могут способствовать развитию стартап-предпринимательства в стране, поддерживать формирование стартап-идей, основанных на научных исследованиях, и создание стартап-компаний на основе этих идей, способствовать увеличению финансирования стартап-компаний и создавать благоприятную среду для деятельности стартап-компаний.

Ключевые слова: *стартап-экосистема, стартап-компании, стартап-инкубаторы, акселерационные программы, инвестиции венчурного капитала, экономический рост, продвижение инноваций.*